Tüm dünya krizden etkilenirken, Türkiye'de 'teğet geçecek, krizin dibi göründü' gibi yatıştırıcı söylemlerle geçiştirilmeye çalışılan krizin elektrik alanına etkisine belgede tek satır dahi yer verilmemiş, hala hızlı talep artışından söz edilmektedir. Oysa 2009 yılının ilk 5 aylık verileri geçen yılın aynı dönemine göre ortalama yüzde 6 gibi elektrik talebinde dramatik bir daralmaya işaret etmektedir.

Neredeyse 3 yıldır beklenen Enerji Strateji Belgesi'nden ışık sızmadı

Elektrik yok, piyasa çok

Banu SALMAN

EMO Basın - Enerji Bakanlığı'nın 3 yıldır hazırladığı söylenen, çıktı çıkacak diye beklenen Enerji Strateji Belgesi, yeni kabinenin kurulmasının ardından Yüksek Planlama Kurulu'nda 18 Mayıs 2009 tarihinde kabul edildi. Kamuoyuna ise haziran ayında resmi olarak sunulan strateji belgesi, enerji alanında bilinenlerin tekrarı dışında yenilik içermiyor. Hükümetin 2004 yılında yayımladığı strateji belgesinin izinde enerji hizmetinde yaratılan **"pahalılık, yatırım ve elektrik açığı, denetimsizlik"** gibi pek çok soruna ilişkin çözüm yaratılmayan yeni strateji belgesinde, sorun yaratan uygulamalardaki ısrar dikkat çekiyor. **"Sözde kalan amaçlar"** yinelenirken, küresel krizin etkileri de dikkate alınmamış bulunuyor.

Öncelikle AKP Hükümeti'nin 2004 yılında yürürlüğe koyduğu strateji belgesinin başlığı ile yeni kabul edilen belgenin başlıkları karşılaştırıldığında Türkiye'nin enerji alanında nereden nereye geldiği ve nereye doğru götürülmek istendiği anlaşılmaktadır. 2004 yılında **"Elektrik Enerjisi Sektörü Reformu ve Özelleştirme Strateji Belgesi"** adıyla enerji hizmetine **"sektör"** bakışı yerleştirilirken, temel arguman ve hedef özelleştirme olarak ortaya konulmuştur. **"Ekonomik ve sosyal hayatımızdaki yeri tartışılmaz olan elektrik enerjisinin tüm tüketicilere yeterli, kaliteli, sürekli ve düşük maliyetli bir şekilde sunulması temel amaçtır"** cümlesiyle başlayan bu belgedeki hedeflerin zamansal gecikmeler olmakla birlikte büyük ölçüde uygulanmasıyla **"yetersiz, kalitesiz, süreksiz ve yüksek maliyetli bir enerji sunumu"** ortaya çıkmıştır. Bu durumun nedenleri ve yapılması gerekenler konusunda farklı görüşlere sahip olsalar da meslek kuruluşlarından akademisyenlere, iş adamlarından bürokratlara varıncaya kadar enerji alanındaki olumsuz tablo kabul edilen bir gerçek olmuştur.

Özelleştirme ve bunun dolaylı bir yansıması olarak kamuya yatırım yaptırılmamasıyla enerji alanında yaşanan yatırım ve elektrik açığı sorununun ise yeni belgenin hazırlanmasında etkili olduğu görülüyor. **"Elektrik Enerji Piyasası ve Arz Güvenliği Strateji Belgesi"** adıyla kabul edilen yeni belgede elektrik hizmetine bakış bu kez **"sektör"** tanımından **"piyasa"** tanımına geçmiştir. Gerçekten de 2004 yılı belgesiyle elektrik bir kamu hizmeti olmaktan çıkarılmış, piyasa yapısına indirgenmiştir. Hatta kurulan borsa sistemiyle elektriğin kamuya sunumu, teknik ve ekonomik bir faaliyet olmaktan da çıkarılmış, finansal işlemler haline sokulmuştur.

Stratejide krizin adı yok

Tüm dünya krizden etkilenirken, Türkiye'de **"teğet geçecek, krizin dibi göründü"** gibi yatıştırıcı söylemlerle geçiştirilmeye çalışılan krizin elektrik alanına etkisine belgede tek satır dahi yer verilmemiş, hala hızlı talep artışından söz edilmektedir. Oysa 2009 yılının ilk 5 aylık verileri geçen yılın aynı dönemine göre ortalama yüzde 6 gibi elektrik talebinde dramatik bir daralmaya işaret etmektedir. Strateji belgesinde konu edilemeyen kriz, seçilmiş sermaye gruplarını kurtaracak günü birlik girişimlerde ise hemen akla gelmektedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarına ilişkin yasada değişiklik yapmak üzere TBMM'de yapılan görüşmelerde alt komisyon nezdinde yapılan, ancak bu aşamada kabul görmemiş olan girişimlerle, kendi sanayi kuruluşlarının elektrik ihtiyacını karşılamak üzere kurulmuş olan otoprodüktörlere sisteme yüzde 100 satış olanağı getirilmeye çalışılmıştır. Bir otoprodüktör santralın yüzde 100 sisteme satış yapması ya sistem üzerinden daha pahalıya kamuya satış olanağı sağlandığı için ya da kendi elektrik ihtiyacının ortadan kalkmış olmasından kaynaklanabilir. Nitekim bu düzenlemenin aktörü olarak basına yansıyan Seydişehir Eti Alüminyum'la birlikte özelleştirme sırasında bedavaya devredilen, sisteme elektrik vermeyerek 2006 yılında yaşanan elektrik krizine destek olan Oymapınar Hidroelektrik Santralı'nın sahibi olan şirket, örgütlü sendika Çelik-İş ile anlaşmalı olarak, AKP Hükümeti'nin İş-Kur üzerinden tanıdığı olanağa da dayanarak 1500 işçisinden 805'ini esnek çalışma adı altında dönüşümlü işçiliğe geçirmiştir. Yani üretim sıkıntıdadır ve elektriğe ihtiyacı yoktur. Şimdi sıra bu elektriği de sisteme satarak para kazanmaya devam etmeye gelmiştir. Elbette var olan bir yatırımın boş durması düşünülemez, ama şirketlerin kamuyu krize sokması serbest, kamunun şirketleri kurtarması zorunlu anlayışı hiçbir şekilde kabul edilebilir değildir.

Yeni belge ne getiriyor?

AKP Hükümeti, yeni strateji belgesinde eski belgede de var olan çökmüş hedefini yinelerken, amaçlar bölümüne **"çevresel duyarlılıklar, yatırımlarda yerli katkı payının artırılması, yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması"** gibi pek çok konuşma ya da metinde rastlanabilecek eklemeler yapılmıştır.

Strateji belgesinde enerji alanındaki serbest piyasaya paralel olarak yaşanan maliyet artışları ve arz güvenliği sorunu kabul edilmekle birlikte bu sorunların çözümü için adres yine serbest piyasa olarak tanımlanmıştır. Özel sektörün sisteme elektrik vermemesiyle yaşanan krizin ardından devreye alınan dengeleme ve uzlaştırma yönetmeliğiyle oluşturulan borsa yapısında yükselen fiyatlara **"sözde çözüm arayışı"** strateji belgesine damgasını vurmuş olmakla birlikte çözüm yolu ortaya konulamamıştır. Elektrikte yaratılan borsa ve piyasa yapısı yeni parçalara bölünürken, asıl sorun olan yatırım açmazına çözüm bulunmamıştır.

Dağıtım şirketlerinin ve serbest tüketicilere satış yapan enerji üreticilerinin elektriği ikili anlaşmalarla (elektrik alım-satımına ilişkin gerçek veya tüzel kişiler arasında yapılan ticari anlaşmalar) almasının esas olduğu belirtilen belgede, bunun nasıl sağlanacağına ilişkin hiçbir ipucu bulunmazken, sorun ikincil mevzuat oluşumuna pas edilmiştir. İkili anlaşmaların 2004 yılı belgesinde de temel piyasa hedefi olduğu ifade edilmesine karşın tam tersine dengeleme ve uzlaştırma sistemi ile var olan ikili anlaşmalar dahi ortadan kalkmış, ikili anlaşma dayatması yalnızca kamu enerji şirketlerine uygulanır olmuştur.

"Dengeleme ve uzlaştırma mekanizması ile bütünlenen, alıcılar ve satıcılar arasındaki ikili anlaşmalara dayalı piyasa yapısının kurulmasına kararlılıkla devam edilecektir" denilerek yeni Strateji Belgesi olmayan bir yapıya bel bağlamış bulunmaktadır.

Yeni belgede ikili anlaşmalar piyasasını tamamlayıcı olarak nitelendirilen dengeleme ve uzlaştırma sisteminin tam bir karaborsa şeklinde çalıştığı ve tamamlayıcı değil, referans fiyatların oluştuğu ana piyasa haline geldiği, hatta kamunun ikili anlaşmalar kapsamında yapmaya çalıştığı (TETAŞ'ın ihaleleri) enerji alımına da engel oluşturduğu görmezden gelinmiştir. Elektrik hizmetini finansal işlemlere indirgeyen piyasanın kurulumunda zaten öngörülmüş olan aşamalara devam edilmesi kararı yeniymiş gibi belgede kamuoyuna sunulmuştur.

Piyasa bolluğu

Baştan işlemeyen piyasa yapısına yeni piyasalar eklenmesi öngörülen strateji belgesine göre, karaborsa haline dönüşen Piyasa Mali Uzlaştırma Merkezi'nin (PMUM) işlettiği dengeleme ve uzlaştırma sisteminin (DUY) **"Gün Öncesi Piyasası"** ve **"Gerçek Zamanlı Dengeleme Güç Piyasası"** olarak ikiye bölünmesi öngörülüyor. Ancak Gün Öncesi Piyasası'na geçilmeden önce Gün Öncesi Planlama Piyasası oluşturulacak. Resmi Gazete'de 14 Nisan 2009 tarihinde yayımlanan yönetmeliğe göre bu çoklu piyasa modeline de 1 Ekim 2009 tarihinde geçilecek.

Önceki DUY piyasasına göre getirilen temel farklılık piyasa çokluğuyla birlikte aylık olarak gündüz, puant ve gece olmak üzere 3 dönem halinde yapılan uzlaştırmanın saatlik yapılması esasına geçilmesi olarak ortaya çıkıyor. Yine sistem marjinal fiyatı denilen en yüksek fiyat üzerinden saatlik uzlaştırma dönemleri için şirketlere yüksek fiyattan satış garantisi sağlanırken, 3 dönem için sağlanan yüksek fiyat garantisi bu kez saatlik baza indirgenmiş oluyor.

Mevcut DUY sisteminde, kamunun elindeyken piyasanın aktörü kabul edilmeyen talep tarafı denilen dağıtım şirketleri, özelleştirme ile devirlerin başlamasına paralel olarak bir dengeleme birimi olarak kabul ediliyorlar ve piyasa işletmecisi (PMUM) aracılığıyla tüketim tahminlerini sisteme iletmeleri öngörülüyor. Ancak sisteme dahil olmaları dağıtım şirketlerinin karaborsanın faturasını ödeyici taraf olmasını değiştirmeyecek. Çünkü verdikleri alış fiyatı teklifleri değil, sistemde oluşan satış fiyatları etkinliğini koruyacak. Zaten sürekli yüksek fiyat esasıyla çalışan bu piyasaya bir de enerji açığı sorunu eklendiğinde alıcı konumundakileri zarardan koruyacak bir mekanizma söz konusu olamıyor. Elbette bu fatura dağıtım şirketleri üzerinde kalmayacak; maliyet esaslı fiyatlandırma sistemiyle tüketicilere doğrudan yansıtılacak.

PMUM sisteminde şirketlerin alacaklarının giderek birikmesi, milyar TL'lere ulaşması nedeniyle yeni yönetmelikle teminat yükümlülüğü de getiriliyor. Kamu enerji şirketlerinin enerji alacağı sorunlarının gündeme gelemediği strateji belgesinde şirketlerin alacaklarına yönelik olarak teminat düzenlemesine ise şöyle yer veriliyor:

"Bu nedenle dengeleme-uzlaştırma sonucunda ortaya çıkacak meblağların, tayin edilecek bankaya bildirilerek ödemelerin banka hesabına veya hesabından yapılması ve/veya kamu ve özel tüm tarafların ödeme riski ile orantılı teminat bulundurulması uygulamasına 2009 yılı içinde başlanacaktır."

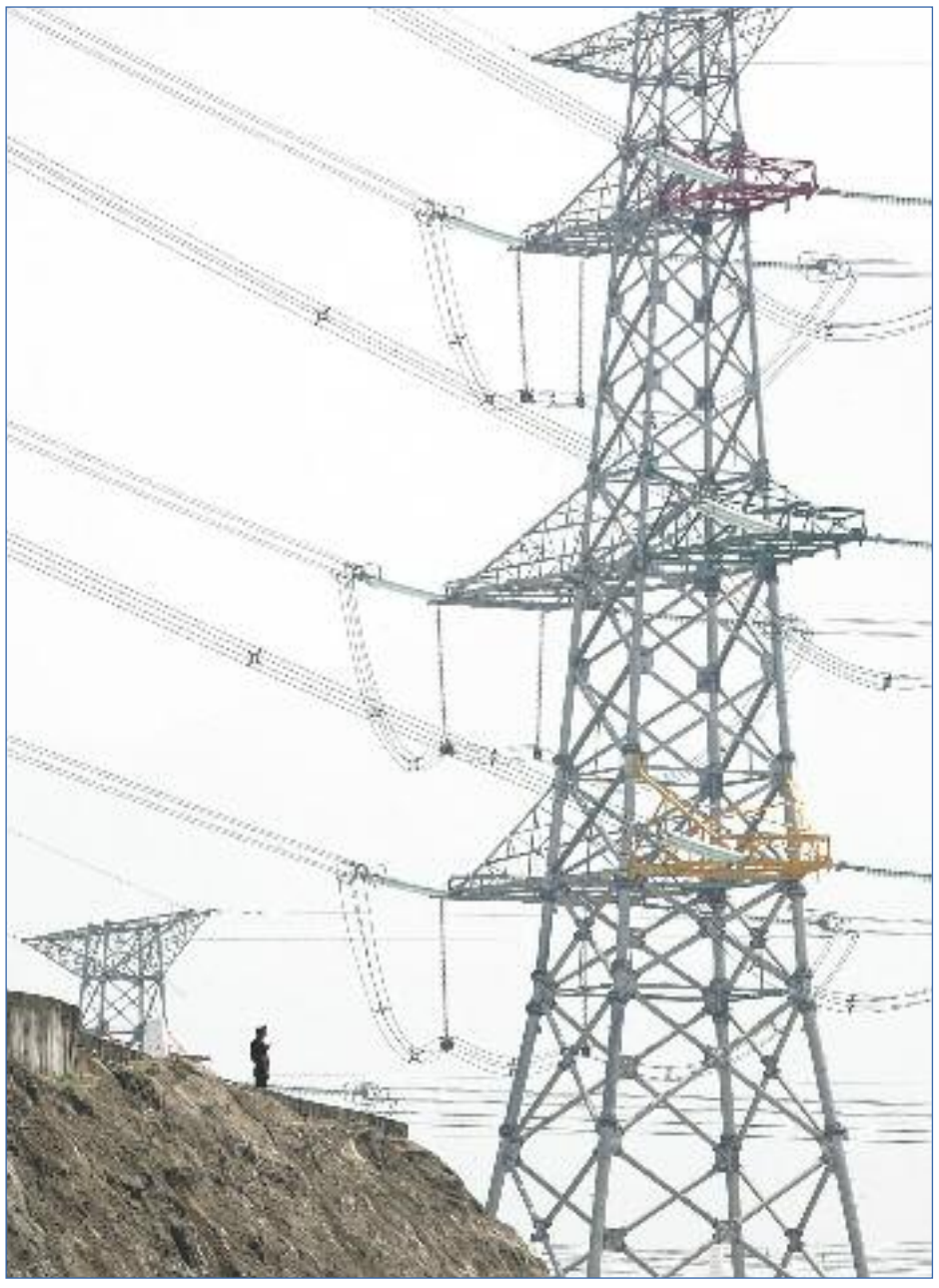

Arz güvenliğine ilişkin olarak kamunun yatırım yapması öngörülmezken, karaborsaya dönüşen elektrik alım-satımlarında piyasa sayısı artırılıyor. 1 Ekim 2009'dan itibaren yürürlüğe girecek yeni piyasalar da yine sistem marjinal fiyatı denilen en yüksk fiyat üzerinden işleyecek. Böylece daha önce 3 dönem için sağlanan yüksek fiyat garantisi bu kez seetlik baza indirgenmiş olacak.

Strateji belgesinde 1 Ocak 2011 tarihinden itibaren Gün Öncesi Planlama yerine Gün Öncesi Piyasası'na geçileceği belirtilirken, temel hedef **"Bu piyasa aynı zamanda gün içindeki gerçek zamanlı dengeleme miktarını da azaltacaktır"** şeklinde ortaya konuluyor.

Öncelikle kısıt yönetimine ilişkin verilen yük alma ve yük atma talimatları durumunda Gün Öncesi ya da Dengeleme Güç Piyasası olup olmaması fark etmeden ikisine de aynı fiyat uygulanacağı görülüyor. Gün Öncesi Piyasası'na geçişle birlikte kısıtsız piyasa takas fiyatı ve nihai takas piyasa fiyatı belirlemesi yapılmaya başlanacak. Böylece mevcut sistemde ve Ekim 2009'da yürürlüğe girecek olan gün öncesi planlama sisteminde en yüksek fiyatın daha düşük fiyat teklif edenlere de garantilendiği uygulama sürerken, Gün Öncesi Piyasası'na geçişle birlikte fiyat ve miktar ikilisi bazında oluşturulan arz ve talep eğrilerinin kesiştiği noktadaki fiyatın geçerli olması öngörülüyor. Ayrıca Strateji Belgesi'nde Gün Öncesi Piyasası işler haline geldikten sonra gerçek zamanlı dengelemedeki dengesizlikler nedeniyle oluşan maliyetlerin faturalara yansıtılmayacağı hedefine yer veriliyor. Bu düzenleme talep tarafını, karaborsadaki maliyetlerin bir kısmını tarifelere yansıtamayacak olması nedeniyle zorlayıcı olarak değerlendirilebilir. Ancak böylesi finansal düzenlemeler, yatırım açığı ve elektrik yokluğu durumunda fiyatlardaki tırmanışın nasıl önleneceği sorusuna yanıt oluşturmamaktadır. Sistemde 2006 yılından beri DUY'la birlikte yaşanan pahalılık ve enerji dengesizliği sorunlarının başka bir yöne evrilmesi riski taşımaktadır.

Piyasadaki son aşama elektrik borsasında vadeli işlemler piyasasının oluşturulmasıyla gerçekleştirilecek. Strateji belgesinde bu piyasaya da **"piyasa katılımcılarının risklerinin azaltılması"** umudu yükleniyor.

Arz güvenliği beklemede

Arz açığına yönelik olarak strateji belgesindeki tek çare, daha önce yasal düzenlemesi yapılmış olan kapasite mekanizması ve merkezi ihale düzenlemesi olarak görülüyor. Yine yasal düzenlemeye bağlı olarak geçiş dönemi sözleşmelerinde yapılacak değişiklikler de strateji belgesinde sıralanıyor. TETAŞ'ın bir türlü gerçekleştiremediği ikili anlaşmalara yönelim elektrik alım ihaleleri de yine belgede yerini alıyor. Kamunun yatırım yapması öngörülemeyen belgede, yalnızca DSİ'nin 1200 megavatlık Ilısu ile birlikte toplam 2 bin 852 megavatlık 14 santralının tamamlanmasından bahsediliyor. Doğalgazın ağırlığının yüzde 30'un altına düşürülmesi, yerli ve yenilenebilir enerjiye ilişkin alınacak tedbir sonuçlarına bağlanırken; arz güvenliği için ithal kömüre de kapı açık bırakılıyor.

Değerinin altında satış işareti

Strateji Belgesi'ndeki diğer temel hedefler de şöyle özetlenebilir:

- İfadesiyle değerinin altında kamu varlıklarının satışının yapılabilmesi öngörülüyor. Dağıtım özelleştirmelerinin 2010 yılı sonuna kadar tamamlanacağı, üretim tesisleri özelleştirmesine de bu yıl başlanacağı belirtiliyor.
- Maliyet bazlı fiyatlandırma mekanizmasının sürdürüleceği sözü ile dağıtım özelleştirmelerine yönelik kar garantisi sağlanıyor.
- Dağıtım, üretim ve perakende satış işini yapabilen dağıtım şirketlerinin bu faaliyetlerini 1 Ocak 2013 tarihinde ayrıştırması öngörülüyor. Yani kamu elindeyken izin verilmeyen dikey tekel yapıya özel sektör elinde izin verilirken, mülkiyet ve kontrol bazlı tekelleşmeyi önleyecek bir adım değil, yalnızca şirket ayrışması hedefleniyor.
- Serbest tüketici limitinin 2011 sonuna kadar konutlar hariç tüm tüketicileri kapsaması, 2015'e kadar da tüm tüketicileri kapsaması hedefleniyor.
- Kaynak kullanım hedeflerinde yerli linyit ve taşkömürü potansiyeline ilişkin rakamsal bir hedef belirlenmezken, nükleer enerji üretiminin 2020 yılına kadar en az yüzde 5 olması, hidrolik potansiyelin tamamının, rüzgar için 20 bin megavatın, jeotermal için 600 MW'lık potansiyelin tamamının 2023 yılına kadar kullanılması öngörüldü. Güneş konusunda hedef yerine azami ölçüde değerlendirme niyeti belirtildi.
- PMUM işletmesinin TEİAŞ'tan ayrılarak, yılsonuna kadar mali ve idari özerkliğe sahip yeni bir kurul yapılanması şeklinde Piyasa İşletmecisi oluşturulması planlanıyor. ■